

A közigazgatási nyelv ügye Zala vármegyében a XVIII. század végén és a XIX. század elején

I. A MAGYAR NEMZETI MOZGALOM ÉS A NYELV ÜGYE A XVIII. SZÁZAD VÉGÉN

A magyar nemzeti mozgalom kezdeti szakaszának a XVIII. század végét tekinthetjük. A feudalizmus válsága erőteljes szimptomákkal jelentkezett és Magyarországon sem volt más lehetőség a megoldásra, mint az ország polgári átalakítása és ennek elengedhetetlen feltételeként a nemzeti függetlenség kivívása. A kibontakozó nemesi mozgalom résztvevői körében nem talált kellő fogadtatásra az értelmiség legjobbjai részéről való kezdeményezés, miszerint a nemzeti függetlenség kivívását és a polgári átalakulást gazdasági és politikai reformok útján érjék el. Viszont a nyelvfejlesztő törekvések megfelelő rokonszenvre találtak körükben, amelyek azonban nemcsak a nemzeti függetlenség kivívása, hanem a polgári átalakulás irányába is hatottak.

Lenin megfogalmazásában „a nyelv akadálytalan fejlődése egyik legfontosabb feltétele a jelenkori kapitalizmussal összhangban levő valóban szabad és széles körű kereskedelmi forgalomnak, a lakosság osztályok szerinti szabad és széles körű csoportosulásának, s végül annak, hogy a piac szoros kapcsolatban legyen minden egyes gazdával vagy kistulajdonossal, eladóval és vásárlóval.”¹

A nyelvért folyó küzdelmet a nemesség főként politikai-közjogi vonatkozásban nézi, így a megyék jelentősebb része azzal is elégedett, ha a latint állítják vissza hivatalos nyelvként. Az értelmiségnek ez kevés, ennél tovább akar menni, s nem a német ellen harcol, hanem a magyar nyelv érvényesüléséért, fejlesztéséért, hisz ez a polgári nemzeti egység első feltétele.

„A magyar nyelvért való harc... kiindulópontja volt a feudalizmus elleni küzdelemnek, kezdeti formája volt a nemzet polgári egységéért, a nemesség és a jobbágság feudális, rendi „elkülönözése” ellen folytatott harcnak. És éppen mert kezdeti formája volt, mert a nemzetlévés legelémibb előfeltételéért folyt, tudott híveket szerezni azok között is, akik a nemesség és a jobbágság közötti igazi válaszfalak lerombolásáról még hallani sem akartak.”²

A XVIII. század nyelvmozgalmainak kihangsúlyozott célja a magyar nyelv csiszolása, művelése, a tudomány és művészet céljára, terjesztésére alkalmassá tétele, miként ezt Besenyei György a *Magyarság és a Jámbor szándék* című munkájában is kifejtette:

„Jegyezd meg e nagy igazságot, hogy soha a földnek golyó-bisán egy nemzet sem tehetted eddig magáévá a bölcsességet, mélységet, valameddig a tudományokat a maga anyanyelvébe bé nem húzta. Minden nemzet a maga nyelvén lett tudós, de idegenen soha sem.”³ „Az ország boldogságának egyik legfőbb eszköze a tudomány. Ez mentől közönségebb a lakosok közt, az ország is annál boldogabb. A tudományoknak kulcsa a nyelv, még pedig a számosabb részre nézve, amelynek sok nyelvek tanulásában módja nincs, minden országnak született nyelve. Ennek tökéletességre való vitele tehát legelső dolga legyen annak a nemzetnek, amely a maga lakosai között a tudományokat terjeszteni, s ezek által amazoknak boldogságokat munkálkodni kívánja.”⁴

A magyar nyelv fejlesztésének szószólói, Besenyei György, Révai Miklós, Decsy Sámuel, Kazinczy Ferenc egyaránt kifejezésre juttatták, hogy a nyelv művelése az ország gazdasági fejlesztésének is eszköze. Decsy Sámuel tovább megy

ennél, midőn kimondja, hogy a gyarmat és elnyomott helyzetből csak a nyelv fejlesztése és a magyar nyelvű tudományok kiművelése révén emelkedhetünk fel „mind természeti, mind erkölcsi, mind polgári boldogságunknak legfelsőbb polcára.”⁵

A magyar nyelv fejlesztésének céljai közt a függetlenség, a nemzeti önállóság megvalósítására való törekvés is szerepelt, amit később Kölcsey Ferenc úgy fogalmaz meg, hogy a magyar nyelv fokozatos uralomra juttatása a független, önálló nemzet velejárója: „haza, nemzet és nyelv három egymástól elválaszthatatlan dolog.”⁶

A magyar nyelv ügyében való szorgoskodás II. József trónra kerülését megelőzően kibontakozott már, azonban nyelvrendeletét követően újabb lendületet nyert művelése. Az 1784. május 11-én kelt rendelet, amely május 18-án juttott el a törvényhatóságokhoz, a német nyelvet tette Magyarország hivatalos nyelvét. Elrendelte, hogy a központi igazgatás szervei azonnal, városok és vármegyék egy, törvényszékek három éven belül kötelesek bevezetni a közigazgatásban a német nyelv használatát. A rendelet visszahatását fokozta, hogy a német nyelv ismeretét szabta meg a különféle tisztségekben való alkalmazás és az országgyűlési követség feltételeként.

II. József ezzel a rendeletével egységes birodalmi nyelvet akart teremteni, teljesen számításon kívül hagyta a nemzet nyelvét s homogén államok mintájára akart banni a nemzetileg heterogén monarchiával. Országos felzúdulás keletkezett a rendelet nyomán, amelynek keretében a megyék feliratokban tiltakoztak. A magyar közigazgatás nyelve eddig latin volt, ami a latinul nem tudó nemeket eddig is kiszorította a közéletből, most viszont a német bevezetése nyomán lényegesen szélesebb réteget érintett e vonatkozásban is, hisz a magyar iskoláztatás gerincét is a latin képezte. Több megye a latin további használata mellett kardoskodott, a nagyobb hányad azonban a magyar nyelv bevezetésének szükségességét látta elérkezettnek. „A magyar nyelvről a polgári és peres dolgok folytatásában” című névtelen röpirat⁷ megállapítja, hogy a latin nyelv közéleti uralma természetellenes, hisz az érintettek nagyon sokan nem értik. A magyar nyelv használata a német kötelezősége nyomán nagyon sokak számára fontos üggyé vált. Az uralkodó osztály körében felszínre került ami magyar, az öltözet, a szokások és egyszerre drága kincsek tekintették a nemzeti nyelvet s ráébredtek annak jelentőségére.

Péceli József⁸ ennek a következő megfogalmazásban ad hangot:

„Ha a korona Bécsben maradt volna is, ha a földjeink felmértették volna is, ha a nemesség adó alá vettett volna is, mégis csak megmaradt volna a mi magyar nemzetünk, de ha az iskolák németül tanították s a törvényszékek németül folytattattak volna, úgy a magyarság az európai nemzeteknek lajstromokból végképen kitöröltetett volna. Egy néhány csztendőkötől fogva majd csaknem úgy lehet e részben képzelnünk nemzetünket, mint egy iszapban elsüllyedt hajót, melynek már apró csajkák és csónakok a hátán hajókázta el. Ezt az ült hajót egy emelőőrddal lehetett a többek közt az iszaptól felvenni, hogy még egyszer a víz színén lebeghessen, és kiterjesztett vitorlákkal repülhessen. Ez az emelőőrdd volt a nyelv, melyet minden valláskülönbség nélkül féltenek minden igaz magyarok.”⁹

hogyan annak kamatai kerüljenek az együttes támogatására, az alapítvány összegét pedig felkérés alapján Pest megye helyezze el a más megyékből is összegyűlő adományokkal együtt.⁴⁸ A megye — ismét kezdeményezőként — megkereste a többi megyéket is a magyar színjátszás anyagi támogatásának biztosítása ügyében. A felhívásra adott válaszok és a magyar színjátszás ügyének alakulásáról adott tájékoztatás többször is szerepel a közgyűléseken.⁴⁹

Annak ellenére, hogy az előbbieken elmondottak nem tartoznak szorosan a közigazgatás nyelvének kérdéséhez, mégis szükségesnek tartom megemlíteni, mivel e megye nemességének felfogását ez is reprezentálja. A vármegye igen aktív szereplője volt a magyar nyelv használatáért, fejlesztéséért folyó küzdelemnek s e tevékenysége szoros összefüggésben áll a vezetésben közreműködő haladó gondolkodású nemességekkel, kivált pedig Spissich János első alispán személyével.⁵⁰

Spissich János megyei közhivatalának elfoglalását megelőző időből jó kapcsolatban volt Hajnóczy Józseffel,⁵¹ levelezett Kazinczy Ferencsel.⁵² Haladó nézeteiről ismert lévén a megyék tájékoztatták kezdeményezéseikről,⁵³ s haladó gondolkodása révén rászolgált arra is, hogy Martinovics Festetics Györggyel együtt veszedelmes emberként jelentse Gotthardi Ferencnek a titkosrendelés főnökének.⁵⁴ Minden bizonnyal tudomással bírt a Martinovics-féle titkos társaságról, hisz Martinovics Ignác vallomásaiban megemlíti. Számára súlyosabb következményt hozott az a feljelentés, amelyet Sándor Lipót nádornak címezve adott át vesztőhelyre kísértében Németh János jogügyi igazgatónak Sigray Jakab gróf. A király vizsgálatot rendelt el ellene, Vajda Vas megyei alispán bízta meg iratai lefoglalásával, ami eredménytelen volt. Bár mintegy négyhetes vizsgálati fogságot szenvedett, elmozdításához nem találtak elég bizonyítékot. Az államtanácsban úgy látták, hogy minden zalai érintettet el kellene távolítani, de tartanak a megye megmozdulásától.⁵⁵ Beérték egy királyi leirattal, amely felhívta a megyét, hogy ne küldjék országgyűlési követnek, illetve a követválasztásból zárják ki. A megye elfogadta az intézkedést, azonban az ügy sürgős lezárását kérte.⁵⁶ Az 1796. augusztus 15-i királyi leirat ellenére továbbra is az alispáni székében maradt, azonban e közeli időben újabb vihar készülődött személye körül, amely az egész megyei közéletre erőteljes kihatással bírt.

A megyei közigazgatás magyar nyelvhasználatában az 1791. április 12-i közgyűlés esetében latin nyelvű bejegyzés arról tájékoztat, hogy a jegyzőkönyvet Medgyesi Somogyi János királyi kiküldött eredetben magával vitte Bécsbe.⁵⁷ Ezt követően április 25-én ismét közgyűlésre jöttek össze a megyei rendek, amikor a jegyzőkönyv bevezető részét, valamint az első napirendi pontot latinul rögzítették, a többi napirendre vonatkozó feljegyzések magyar nyelvűek.⁵⁸ A május 1-én tartott közgyűlésről már latin jegyzőkönyv készült s e fordulóponttól kezdődően több mint nyolc évig tart a latin egyeduralma, ami a tisztikar elleni vizsgálat, végül is 1798. április 24-én bekövetkező elcsapásukkal áll összefüggésben. A közigazgatási nyelv változása kapcsán feltétlenül indokolt Spissich János alispán és társai leváltásával foglalkoznunk.

1797. április 12-én Zala vármegye felirattal fordult a királyhoz, amelyben az április 8-i, majd 10-i általános felkelést elrendelő levelére reagáltak. E feliratban kifejtik, hogy alkotmányellenes a király kívánsága, mivel a nemesi felkeléshez az országgyűlés összehívása szükséges. Országgyűlés összehívását, a rendes katonaság és az országban gyűjtött újoncok visszarendelését és a dunántúli tábornok alá rendelését kívánja. A felkelést nem hajtják végre.⁵⁹ Spissich János körül csoportosult lényegében a jakobinusok Zala megyei csoportja, de ide kell sorolni még a család másik két tagját Csányi Márton tiszti ügyész és Csányi Ferenc Vas megyei szolgabíró is. A nemesi felkelést megtagadó felirat nyomán elrendelték a szigorú vizsgálatot, amelynek levezetésével Somogyi Jánost bízták meg.

A vizsgálat megállapításait József Nádor felterjesztéséből ismerjük. A közgyűlés keretében Spissich elkésettnek nyilvánította a felkelést, gr. Althán főispán dicsőítette a francia-

kat, gr. Szapáry Péter törvénytelennek jelentette ki a királyi eljárását. Szkublics János a jelentés szerint az ellenséggel való közfoglásra tett javaslatot. Bizottságot alakítottak a felirat megszüvegezésére, amelyben gr. Festetics György vitte a főszerepet, ő fogalmazta a megtagadó iratot. A közgyűlés állítólag ellenzte az előterjesztett szövegezt, azonban a már említettek, valamint Tuboly László szembeszálltak ezzel. Somogyi jelentése a felelősséget elsősorban Spissichre és Festeticsre hárította, másodsorban pedig Szapáry Péterre és Tuboly Lászlóra.

Megállapította azt is, hogy igaza volt nyilván Sigray gróf feljelentésének és javasolta, hogy régi ügyét is vegyék elő.⁶⁰

Csaknem egy esztendő telt el, míg a király döntése nyilvánosságra került. Az 1798. április 24-i közgyűlésen Medgyesi Somogyi János kirendelt királyi adminisztrátor ismertette a legfelsőbb elhatározást, amely nem a megyének rója fel a fölterjesztést, hanem az egyéneknek.⁶¹ Az április 12-én kelt 3461. számú leirat értelmében elmozdították alispáni tisztéből, mivel kimutatta az ellenség iránti rokonszenvét, a nemesi felkelést megtagadó felirat értelmi szerzője volt, a fel ségsértőkkel (jakobinusok) egyetértett, gyanús levelezést folytatott, szabadkőműves volt, továbbá a titkos iratok felfedését elrendelő királyi parancsot kijátszotta.

A másik főbűnösnek nyilvánított Festetics Györgyöt illetlen felszólalásai és a felirat megfogalmazása miatt törölték a királyi kamarások sorából és kitiltották Bécsből. A közreműködés miatt kitörölték a táblabírák sorából Tuboly Lászlót, Tuboly Imrét, Kozits Istvánt és Szkublics Jánost. Csányi Mártont megfeddtek, Csányi Ferenc vasi szolgabíró pedig elmozdították tisztségéből. Mlinarics Lajos másod alispán felfüggesztéssel és tisztségre jelölés eltiltásával bünhődött. A sort az zárta be, hogy az udvarhoz felrendelt gr. Althán János főispán is elcsapták és a királyi utasítást végrehajtó Somogyi János vette kézbe a megyei irányítást.⁶²

Az udvarban egyesek elégedetlenek voltak a büntetések mértékével. A megyei tisztikar teljes elmozdítása, az adminisztrátor kiküldése viszont megbénította a megye kezdeményező tevékenységét minden téren, így a nyelv ügyében is.

A megye közigazgatásába visszatérő latin nyelvhasználat általánosan elterjedt. Nemcsak a jegyzőkönyvek vezetése történt latinul, hanem a keletkező ügyek iratai közt is, csak elvéve talánunk magyar nyelvűt. Korábban a felterjesztések fogalmazványai sorában gyakori volt a latin nyelvhasználat mellett a magyar nyelvű is. Most azonban még a fogalmazványok is szinte kizárólag latinul készülnek.⁶³

A közgyűlések munkájának tartalmából is több esztendő időszakra kirekedt a magyar nyelv használatáért folyó tevékenység. Az alsóbb igazgatás területén azonban a magyar nyelvhasználat sértetlenül maradt, hisz a kutatás során feltárt szolgabírói és helyi iratanyag azt bizonyítja, hogy a megyei vezérkar elmozdítása itt nem okozott ilyen vonatkozású változást. Hasonlóan a korábbi időszakok iratanyagához most is jelentős a magyar nyelvű, a vegyes nyelvhasználatú és minimális számú latin mellett.⁶⁴

Spissich János az elcsapást követően visszavonult kis birtokára. Gr. Festetics György azonban a kezdeményezők sorába lépett, ha saját hatáskörön belül is, de a magyar nyelv ügyében. 1799. november 1-el elrendelte, hogy a Georgiconban az előadásokat csak magyar nyelven tartsák. A jelentős kezdeményezés a gyakorlaton azonban rövidesen megüszült, mivel a tanári kar egy része nem bírta oly mértékben a magyart, hogy tudott volna anyanyelvén előadni. A kezdeményezés így csak rövid életű gyakorlatot szülhetett és újabb 40 évnek kellett eltelnie, hogy a magyar váljék honossá a Georgicon falai közt.⁶⁵

A megyei közigazgatásban, hosszú hallgatás után, az 1802. március 8-án keltetett követi utasítás 15. pontjában találkozunk ismét a nyelv kérdésével. Az utasításban meghagyják a követeknek, hogy tevékenységükkel segítsék elő a magyar nyelv kiművelését és általános használatának kiterjedését.⁶⁶

A megszokott kezdeményezés most hiányzik. Az iratok közt azonban találkozunk a többi megyék leveleivel, amelyekben közlik, hogy a követek utasításában a nyelv széle-

sebb körben való elterjedéséért munkálkodjanak és ehhez kéri a megye egyetértő támogatását is. Szabolcs megye külön kéri, hogy a követek a nyelv ügyében politikusan cselekedjenek, miként a magukét is így utasították.⁶⁷ Míg a megyék egymással való levelezése — az iratok alapján — a zalai „csendes” időszakban szünetelt, most a nyelvért való küzdelem egy újabb szakaszának nyitányaként ismét fellendült. A bírósági ügyekben 1802-től kezdődően egyre több magyar nyelvű anyagot találunk. A helyszíni szemlék, szolgabírói és községi iratok már mind magyar nyelvűek. 1802. május 10-ről keltezett, Szabó Istók szökött katoná kihallgatásáról készült jegyzőkönyv is már magyar nyelvű. Ezt követően több kihallgatás anyaga is magyarul rögzítették, azonban a per során készített egyéb írásbeliség még latin nyelvű. 1805-ben készítették először egész bírósági eljárásra kiterjedően magyar nyelvű anyagot.⁶⁸ A megyei felülvizsgálati perek során keletkezett iratok áttekintése arról tanúskodik, hogy a XVIII. század kilencvenes éveiben készített írásbeliség szinte teljesen latin, alig néhány készül magyar nyelven.⁶⁹ Az 1803. évi egyik köteg teljes anyaga magyar nyelvű,⁷⁰ de másik azonos évből származó anyagnál már a vegyes nyelvhasználat dominál, vagyis a formaszépek, szakkifejezések latinul, az érdemi szöveg magyarul került lejegyzésre.⁷¹ Ugyanezen iratanyagban az 1805. évi vegyes nyelvhasználatú írások közt azonban egy teljesen latin nyelvűt is találunk.⁷²

A bíróságok nyelvhasználatáról összességében megállapíthatjuk, hogy a XIX. század első éveiben a magyar nyelv használata egyre jobban tért hódít. Érezhető, hogy a bírói eljárások során szükséges kifejezések magyar megfelelője hiányzik és ez a további terjedés, illetve teljesség váls egyik akadály.

A XIX. század elején újból felpezsdült a magyar nyelv használata kiterjesztéséért folyó mozgalom. A megyék határozottan állást foglaltak a magyar nyelvű közigazgatás mellett, országgyűlési követeik utasításában ennek megfelelően hangot adnak, továbbá levelekkel hívják fel a többi megyéket hasonló állásfoglalásra, a követek azonos értelmű utasítására. E munkálkodásban Pest és Szabolcs megye⁷³ mellett Zala megyét is ott találjuk, bár még nem oldódtak fel teljesen a megyei vezetés 1798. évi elcsapásának szorításából. Erre enged következtetni az is, hogy a jegyzőkönyveket, legtöbbször az egyéb közigazgatási írásbeliséget is latin nyelven készítik az 1805. év végéig, még a magyar nyelv használata ügyében való buzgólkodást segítőt, szorgalmazót is. Az év vége felé azonban már találkozunk a főispán, főbíró számára szóló, magyar nyelvű utasításával, valamint a megyékkel folyó magyar levelezéssel.⁷⁵

A magyar nyelv használata kiterjesztéséért, közigazgatásban való térhódításáért folyó megyei munkálkodás és ennek országgyűlési kihatása meghozta az elfogadható eredményt az 1805. évi 4. törvénycikk megalkotásában, amelyet november 2-án fogadtak el és egyben ez volt az első magyar nyelvű felirat is.⁷⁶ A törvénycikk a következőképpen szól:

„A hazai nyelv teljesebb kiművelésének előmozdítására, mely az 1792. évi 7. cikkely által is elrendeltetett, Ő királyi felsége jóváhagyásával határozták a karok és rendek:

1. §. Hogy már ezen országgyűlésen az Ő szent felsége elé kerülendő fölterjesztések, a szavak netán előforduló kétértelműségének kiküldéséig végett is, hasábosan latin és magyar nyelven szerkesztessenek.

2. §. Továbbá az ország törvényhatóságainak szabad legyen szintén a magyar királyi udvari kancelláriához küldendő fölterjesztéseket hasonlóképpen latin s egyszersmind hazai nyelven kiállítaniok.

3. §. Szabadságukban maradjon azonkívül azon törvényhatóságoknak, melyek azt tenni kívánják, a magyar királyi helytartó-tanáccsal való levelezéseiket hazai magyar nyelven írni s a törvényszékeken s perekben is a magyar nyelvet használniok.

4. §. A hazai nyelvet használó ezen törvényhatóságoknak ezután a magyar királyi helytartó-tanács ugyanezen nyelven válaszoljon; de a királyi Curia a magyar nyelven befejezett s hozzá föllebbezett perekben most még ne legyen köteles ugyanazon nyelven határozni.”⁷⁷

A közigazgatás nyelvire vonatkozó része a törvénycikknek ezzel zár és 5. §-ában a magyar nyelv oktatásával kapcsolatban intézkedik.

A törvénycikk a megelőző kettőhöz képest a közigazgatásban a magyar nyelv elterjedésének nagy lehetőségét nyitotta meg. Jelentős eredménynek tekinthető a király és kormányzók elé terjesztendő írásbeliség két hasábosan való elkészítésének lehetősége, továbbá az, hogy a törvényhatóságok szabad kezét kaptak a magyar nyelv használatára.

A megyék nem késlekednek élni a lehetőséggel. Zala megye bár az 1805. évben még latin nyelven készítette a közigazgatási irományokat, sietett érvényt szerezni az 1805. június 18-i közgyűlésen hozott határozatának,⁷⁸ amelyben elrendelte a tisztí jelentések magyar nyelvűségét, valamint a bírói eljárásban a felek kívánságának megfelelően a magyar, vagy a latin nyelv használatát. Zala megye ebben is az elsők között volt közgyűlési határozatával, hiszen a minden térer kezdeményező Pest megye is később, 1805. november 22-i határozatával intézkedett a magyar nyelv használatáról.⁷⁹

A már korábban ismert megyék közti levelezés újra megjelenített és sorra érkeztek a megyék értesítései, amelyekben a magyar nyelv bevezetéséről adnak számot. A levelekből messzemenően az a szándék világlik ki, hogy országosan egységesíteni szeretnék a magyar nyelv közigazgatásban való használatának területeit, hogy az esetleges kormányzói ellenlépésekre megfelelő erővel tudjanak választ adni.⁸⁰

A közigazgatás magyarnyelvűsége azonban komoly probléma elé állította a törvényhatóságokat, mivel a bevett latin kifejezések lehetőséget teremtettek az egységes értelmezésre a közigazgatás minden területén, míg ezeknek magyar megfelelője hiányzott. A korábbi időszakban keletkezett közigazgatási iratok esetében is gyakran találkoznak vegyes nyelvhasználattal, amikor is a hivatalos formaszépek, szakkifejezéseket kénytelenek magyar megfelelő hiányában latinul írni.⁸¹ A hosszú évek küzdelme nyomán elért eredmény kötelezően parancsolta, hogy hozzák létre a magyar közigazgatási nyelvet, biztosítsák az eljárások során keletkezett iratokban az egységes értelmezés lehetőségét.

A központi kormányzati szervek felfogása értelmében az 1805. évi 4. törvénycikk csak megengedi a magyar nyelv használatát, úgy vélik, óvakodniuk kell attól, hogy nagyobb körű elterjedését elősegítsék. Központi támogatást nem remélhettek tehát a megyék a közigazgatás nyelvnek egységesítésében. Olyan törekvés indult meg, hogy megyénként készítsék el a közigazgatási kifejezéseket tartalmazó szótárakat, majd annak egyeztetése után országosan egységes közigazgatásnyelv-használatot vezessenek be. A szótárak elkészítésében a legfőbb kezdeményező Pest megye volt, de közvetlenül mögötte zárkózott fel Zala megye is. Pest megye tisztí szótára már 1806 első felében elkészült és megküldte a megyéknek, hogy ezzel is ösztönözzön és segítsen, miként Pest megye esetében már korábban is tapasztalhattuk. Zala megye szótárkészítési munkája tulajdonképpen a szótár megérkezéssel, annak ösztönző hatására indult meg.

Az 1806. június 9-i közgyűlésen bizottságot választottak a megyei tisztí szótár elkészítésére. A bizottság vezetésével Nagy József szombathelyi prépostot bízták meg, tagjaiként pedig báró Gilányi Jánost, Forintos Gábort, Tuboly Lászlót, Kisfaludy Sándort, Takáts Józsefet és Csutor Jánost választották meg. A bizottság rendelkezésére bocsátották a Pest megyétől kapott szótárt azzal a feladattal, hogy azt „bővebb figyelem alá vevén, amit annak vagy javítására, vagy gyarapítására alkalmasnak ítélne eránta vélekedését bemutassa.”⁸² Nagy József e nemes feladat birtokában Kazinczy Ferencnek a következőket írta:

„Az egek látszanak kedvezni nyelvünknek. Megbocsáthatatlanul vétkeznénk, ha az alkalmatosságot elaludnánk. Oncánk átkozná hamvainkat.”⁸³ Más alkalommal azt is kifejtette, hogy igénye a „Pesti Szó-tár” bővítése, javítása.⁸⁴

Közben más megyékben is folyt a tevékenység és az anyaggyűjtésre való törekvéstől vezérelve küldik meg anyagainkat. Győr vármegye a következőkkel küldi szótárát. „Cházár András Tábla Bíró Urunk a Magyar Nyelvnek tökéletesítése eránt tett vélekedéseit közölvén kéri...” „hogy a

Így az 1811–12. évi országgyűlésen sűrűsödött a magyar nyelv térhódítása érdekében minden erő, minden tevékenység. A megyék követutasításaikban a magyar nyelvért való kiállást szabták feladatukra küldötteiknek. Az országgyűlés az ország sérelmeinek összegyűjtésére bizottságot küldött ki, amely a magyar nyelv vonatkozásában a következőket rögzítette követelmények gyanánt:

A helytartótanács magyarul tárgyaljon és magyar rendeleteket adjon ki a magyar törvényhatóságoknak. A törvényeket latin és magyar nyelven kodifikálják. A magyar nyelvet az ország minden iskolájában rendes tantárgyként tanítsák.

1815. január 1-től számított 6 év alatt a magyar nyelvet szóban és írásban használják valamennyi kormány- és törvényszéknél.

1812. január 1-től számított hat éven belül minden tárgyat magyarul adjanak elő az ország valamennyi iskolájában.

A pesti színházakban felváltva játszanak magyar ésnémet nyelvű drámákat.

Továbbá az egyes pontok horvát tartományokra vonatkozó érvényességéről szól.¹¹²

A sérelmi bizottság előterjesztését a többi sérelmekről különválasztva terjesztették fel 1811. december 19-én. A kezdeményezésre a király teljes elutasítással válaszolt 1812. április 24-i leiratában.¹¹³ Az udvar szinte gúrcsösen ragaszkodott a központi kormányzati szervek latin nyelvű ügyintézéséhez, mintha ez a hatalom alapját képezte volna.

Olyan helyzet alakult ki az országgyűlést követően, hogy az adott időszakban a közigazgatás magyarnyelvűségének továbbvitelért nem lehetett többet tenni. Mind Zala, mind a többi megyék saját területükön igyekeztek a teljességre, néhány megye esetében immár a nemzetiségi lakosok sérelmére is.

A 19. század húszas éveiben a megyei igazgatás terén teljessé vált a lehetőségek mértékében a magyar nyelv használata. A bírósági anyagban általában magyarok az iratok, azonban itt érezhető még az 1805. évi megyei határozat érvényesítése s akad még 1825-ben is néhány latin nyelvű irat, sőt német is, ezek azonban főként mellékletek. A fő írásbeliség minden esetben magyar nyelvű. Érezhető a tisztí szótár használatának kiszélesedése is, ugyanis a formások, szakkifejezések korábbi óhatatlan latin használata is elmaradt.¹¹⁴

A szolgabírók gyakorlatában a korábbi években is túlnyomó volt már a magyar irat készítés, most azonban azt tapasztalhatjuk, hogy a vegyes nyelvű anyagok tán itt éltek legtovább. Erre természetesen az ad magyarázatot, hogy kis területen más nyelvű lakossága is volt Zalának s mint utaltam már rá az erőszakos magyarosításról itt nem beszélhetünk. A húszas években keletkezett irományok jelentős része e területen is magyar, azonban még 1825. évi keltezésű is akad vegyes használattal, sőt¹¹⁵ az 1821. évi anyagban fellelhető még két ügy iratanyaga, amely teljes egészében latin nyelvű.¹¹⁶ A helyi igazgatásban a magyar nyelv volt korábban is az uralkodó. A húszas években elvtve akad még latin nyelvű irat felsőbb szervektől, illetve német nyelvű a se regtől, azonban annak is tanúi lehetünk, hogy az alsó fokról induló felsőbb szervnek írt panasz teljesen magyar nyelven maradt ránk, mint a keszthelyi lakosok 1820. évi helytartótanácsnak szóló panasz a gróf Festetics uradalom ellen.¹¹⁷

A közigazgatás nyelvéről való tevékenységnek kevés nyomát találjuk a 19. század tízes éveitől a megyei iratok közt, a többi megyékkel való véleménycsere is szerényebb e témában, mint korábban volt. Az 1822. évi június 10-i közgyűlésen azonban ismét megmozdultak a zalaiak, hogy a felsőbb kormányzati szervek is éljenek a magyar nyelvvel. A következőket találjuk a közgyűlés anyagában:

„Ezen közben az egyben gyűlt Karok és Rendek az eziránt való Szives Örömmüket nyilatkoztatván ki, hogy ezen Köz Gyülekezeten kihirdetett K. Intimatumok közt némelyek Magyar nyelve és igen szép magyarsággal adattattak ki ugyan, mivel azonban az 1805. esztendei 4. törvény Ágazat azt rendelné, hogy azon vármegyéknek, amelyek a hazai nyelven élnek a Nagy Méltóságú Magyar Királyi Helytartó Tanács is hazai nyelven válaszoljon, a Nagy Méltóságú Magyar Királyi Helytartó Tanácsot különös felírás által

alázatosan meg kérték el végezni, hogy a Vármegyének Magyar nyelven teendő minden felirataira kegyes válaszait és rendeléseit ugyan azon a nyelven kiadni méltóztasson.”¹¹⁸

A megye e megnyilatkozása azt bizonyítja, hogy a küzdelem folyamatos e téren és sérelemként a következő országgyűlésen ismét találkozunk vele.

A közigazgatás felsőbb szerveinek magyar nyelvhasználatáért folyó küzdelmét nem adta fel Zala, azonban ennek eredményessége nem tőlük függött. Igyekeztek viszont a magyar nyelv fejlesztése érdekében tevékenykedni. Ott találjuk őket az országos kezdeményezések pártfogói körében, de van saját kezdeményezésük is. Az 1820. évi május 29-i közgyűlésen terjesztették elő Kilényi Dávidnak, a „Nemzeti Szín Játszó Társaság Igazgatója”-nak kérelmét a megyében működő állandó társulat támogatására. Fő céljaként az igazgató a „nemzeti nyelvnek tiszosítására”, felemelésére, virágzására való törekvést jelölte meg.

A közgyűlés lelkes hangulatban elhatározta, hogy a járási főszolgabírók útján levélben fel kell szólítani a földesurakat, nemeseket, hogy „ezen a Magyar Literaturának elől mozdítására törekedő jártasságot adakozásaik által elől segélleni és ilyformán annak állandossá való tételét eszközölni ne terheltessenek hathatósan buzdítani törekedjenek.”

A határozat kifejti azt is, hogy az adományokat Nagy Antal főbíró kezelje s adja ki kamatra a nagyobb adományokat. „Az Anyai Nyelvhez viseltető hazafiai indulatjoktól és buzgóságoktól ösztönözötven” Mező Szegedi Szegedy Ferenc császári kamarás 100 forintot azonnal át is adott a főbírónak, hogy példát mutasson a kezdeményezés pártolására.¹¹⁹

A szolgabírók viszonylag gyorsan végrehajtották a megye utasítását. Keszthely város levéltárában anyagában 1820. július 17-i keltezéssel megtaláljuk Forintos György járási szolgabíró felhívását, amelyben a „Nemzeti nyelv tiszosítására fel állított társaságot” anyagilag segíteni kérte. Úgy rendelkezett, hogy a bíró „mindenik Nemes társát fejenként megkérdezze, hogy Nemzeti Nyelvnek pallérozása elől mozdításán Kilényi Ur Társaságának mit ajánl.”¹²⁰

A júliusi közgyűlésen Vas megye megkeresésével találkozunk, amelyben kezdeményezi a Székesfehérváron létesítendő színjátszó társulat támogatását a többi megye példájára 2000 forinttal. Kifejti, hogy ha közelebb alakul ilyen „intézet”, akkor ők arra fordítják a felajánlott összeget. Vas megyének javasolják, hogy a felajánlott összeggel Kilényi Dávid társulatát pártfogolják.¹²¹

Nincs adatunk arra, hogy miként válaszolt Vas megye a kezdeményezésre, azonban a szeptember 18-i közgyűlés anyaga alapján következtethetünk rá. Kilényi Dávidnak, kérése alapján, 2000 forintot adnak a szomszédos megyébe való utazásához. Nincs írásos nyoma annak, hogy ez Vas megye volna, azonban erre kell gondolnunk. Az itt idézett közgyűlésen elhatározták, hogy mivel a folyósított 2000 forint megyei támogatás a társulat működését biztosítja, az adományokból befolyó összeg kezelését, Nagy Antalt arra utasították, hogy abból Zalaegerszegen vásároljon a társulat számára házat és biztosítsák ezzel a nyelvművelő együttes végleges meglepedését.¹²² A Kilényi Dávid vezette színjátszó együttes további sorsát a zalai iratok eddig ismert együtteséből nem sikerült tisztázni, azonban az a nemes gesztus, ami a nyelv ügyében a megyék részéről tapasztalható, igen dicséretes.

Az előbbieken kifejtett tevékenység nem a közigazgatás magyarnyelvűségét szolgálta ugyan közvetlenül, de a minden feladatra alkalmazásához, csiszolásához az irodalom terjesztése, a színház is hozzájárult. Nem sikerült bár a felsőbb kormányzati szervek magyar nyelvű gyakorlatát kiharcolni, de az ehhez vezető úton minden kiterőt megragadott Zala megye, de a többi megyék is, hogy ezzel is közelebb hozza az anyanyelv győzelmét, a tényleges államnyelvvé válást.

A magyar nyelv uralma érdekében folyó tevékenység a 18. század végén és a 19. század elején egyes területeken sérelmessé válhatott az ott élő nemzetiségi lakosok számára, bár korántsem tekinthetjük ekkor a tudatos elnyomó eszközök sorában a magyarosítást. Több nemzetiségielakkal lakott megye leletét ismerjük a zalai levéltári anyagból, ame-

lyekben közlik a magyar nyelvnek a közigazgatás minden területére való bevezetésének tényét.¹²³ Ezen megyék határozatainak meghozatalában viszont közreműködtek az érintett megye rendjeinek nemzeti tagjai is. Zala megyében a vizsgált időszakban sem volt jelentős a lakosság számának arányában a más ajkú népesség, a többi megyék részéről sem vetődik fel még ekkor a nyelv erőltetésével történő magyarosítás, itt pedig a nemzeti ségik nyelv problémájának megnyilatkozását alig leljük. A tárgyalat korszak anyagában Zala megyében két esetben vetődött fel a más anyanyelvű lakosok problémája, de egyik esetben sem lehet tendenciózusnak és minden módon megvalósítandónak ítélni.^{123a}

Először 1793. február 18-i közgyűlés keretében tárgyalta gróf Festetics György felvetését, hogy a Muraköz községekben arra kellene törekedni, hogy a horvát mellett ne a német, hanem a magyar terjedjen. Kifogásolja, hogy erre a területre a zágrábi püspök csak horvátul és németül tud papokat küld, továbbá a nótáriusok is többnyire csak e nyelveket ismerik, a magyart nem. Az iskolákban is a lakosság horvát anyanyelve mellett a németet tanítják, s joggal, a másik nyelvként a magyar oktatása volna kívánatos.¹²⁴ A közgyűlési feljegyzés, a reagálás csupán annak a megoldását keresi, hogy a magyar nyelv elterjedt miként lehetne szélesíteni, nem a nemzeti ségik lakosok anyanyelvének rovására, hanem a német térhódításával szemben.

A másik eset az 1807. január 26-i közgyűlés határozata, amely a 4. törvénycikk megyei vonatkozásait realizálja.

E határozat úgy rendelkezik, hogy a magyar nyelvet „a német, tót és horvát” lakosok körében is tanítani kell és magyarul tanítanem tudó mestert nem választhatnak. Ennek végrehajtására utasították a szolgabírókat és minden kapcsolatos probléma, vonakodás jelentését előírták.¹²⁵ Ide kapcsolódik még a korábbi határozat realizálása is, amely szerint csak magyar beadványt fogadhatnak el a megyében. A nemzeti ségik lakosokkal kapcsolatos megnyilatkozások kapcsán meg kell állapítanunk, hogy az 1793. évi felvetés a magyar nyelv és a német térhódítása vetületében terjeszti elő a magyar használatát az anyanyelv sérelme nélkül. Az 1807. évi határozat hangja bár határozottabb, de ennek kapcsán sérelmes esetről a kutatót iratanyagban nem tudunk. Arról viszont igen, hogy horvát nyelvű beadvány kapcsán lefolytatták az eljárást, bár érvényt szerezhetek volna a viszonylag kis létszámú nemzeti ségikvel szemben a határozatnak. Azonban sem a 18. század végén, sem a 19. század első évtizedeiben nem éltek Zala megyében a nyelvi elnyomás lehetőségével. A megye magyar nyelv ügyében kifejtett buzgalma így sokkal értékesebb is.

A megyék tevékenysége az 1825-ben kezdődő országgyűlésre való felkészülés során megélelt. Ismét a sérelmek so-

rába került a magyar nyelv használatának ügye, immár a teljes joggal államnyelvvé válas vetületében, bár az udvar, a haladással szemben álló arisztokraták, klerikálisok a latin uralma mellett kardoskodtak.

Az országgyűlésen határozott igényként vetődött fel újra a magyar nyelv államnyelvvé tétele és ennek érdekében állították össze követeléseiket az 1826. április 17-iki feliratban, amely a következőket tartalmazta:

„Követelte a központi kormányzervek és törvényszékek magyar ügyviteli nyelvét az országon belül. A világi és egyházi hivatalok viselését magyar nyelv tudásához kívánta kötni. Az iskolákban a magyar nyelv oktatásának fokozatos bevezetését óhajtotta. Továbbá a törvények kétnyelvű kiadása mellett foglalt állást.

A feliratot teljes egészében elutasították és a magyar nyelv ügye az 1825—27. évi hosszú országgyűlés befejeztékor úgy állt, mint 1805-ben állott. A nyelvhasználat tekintetében nem sikerült semmi előrehaladást elérni.

A nyelv ügyében folytatott harc azonban részgyőzelemmel most is dicsekedhetett, amely a Magyar Tudományos Akadémia létrehozásában öltött testet.

Közel két évtizedes újabb küzdelem indult meg a magyar közéletben, hogy a tudós társaság révén fejlesztett magyar nyelv teljes polgárhoz jusson az államon belül. Nagy és sok apró részletből álló újabb küzdelem beteljesedéseként vált államnyelvvé a magyar az 1844. évi II. törvénycikk értelmében.

III. A MEGYEI TEVÉKENYSÉG JELENTŐSÉGE

A magyar nyelv kiteljesedéseért, fejlesztéséért, a közigazgatásban való használatának kiszélesítésében a 18. század végén és a 19. század első évtizedeiben Zala megye kezdeményező szerepet töltött be. A dolgozat keretében azt kívántam bemutatni, hogy a 18. század végi és 19. század eleji magyar nemzeti mozgalom keretében egy megyén belül milyen aktív tevékenység alakult ki a magyar nyelv ügyében és ez sokszor kezdeményező jellegéből fakadóan jelentős részét képezte az országos tevékenységnek.

A XVIII—XIX. század Zala vármegyéjének egy része, ma Veszprém megyéhez tartozik. A teljesség érdekében további kutatás feladata a megye egész területét érintő nyelvmozgalom feltárása, valamint az 1844. évi II. törvénycikk létrejöttéért folytatott küzdelem tisztázása. A tanulmány feladata első sorban a kérdés felvetése volt, ugyanis a téma teljes megvilágítása további rész kérdések felkutatását teszi szükségessé.

Poór Ferenc

JEGYZETEK

¹ Lenin, V. I.: A nemzetek önrendelkezési jogáról. (V. I. Lenin Művei XX. Bp. 1955.) 406—407.

² Révai József megállapítása Kölcsény Ferenc. Az irodalmi tanulmányok című kötetében Budapest 1950. 13. lap, Benda K.: A magyar jakobinusok iratai XXXII. oldal 2. sz. jegyzete alapján.

³ Bessenyei György: Magyarország 1778. 6. (Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez 1790—1848. Szerk.: Székfü Gy. Bp. 1926. 15.)

⁴ Bessenyei György: Egy magyar társaság iránti jámbor szándék. Bécs 1790. Révai Miklós kiadása. — (Székfü Gy. i. m. 15.)

⁵ Decsy Sámuel: Pannoniai féniksz avagy hamvából feltámadott magyar nyelv Bécs 1790. című munkából. — (Benda K. i. m. XXXII. oldalán szereplő anyag alapján.)

⁶ Magyarország története 1790—1849. (Szerk.: Mérei Gy.—Spira Gy.) Bp. 1961. 225.

⁷ Kornis Gy.: A magyar Művelődés eszményei I. kötet (Egyetemi Nyomda Bp. év nélkül) 396.

⁸ Péczely József (1750—92.) komáromi református lelkész, franciás műveltségű felvilágosodott író, műfordító. A „Mindenes Gyűjtemény” című folyóirat alapítója és szerkesztője.

⁹ Mindenes Gyűjtemény III. negyed 288—89.

¹⁰ Zala megyei Levéltár (ZmL) Megyei jegyzőkönyvek 1787-től 1790-január 31-ig terjedő időszakból.

¹¹ Székfü Gy. i. m. 32—36.

¹² Kornis Gy. i. m. 398.

¹³ Székfü Gy. i. m. 213—15, országgyűlési jegyzőkönyv a 2. ülésről 1790. június 11-én készült rész.

¹⁴ ZmL — Inquisitionum 1760. Fasc. 55., 1766. Fasc. 67., 1770. Fasc. 75., 1777. Fasc. 90., 1782. Fasc. 100.

¹⁵ ZmL — Inquisitionum 1760. Fasc. 55., 1., 12., 13., 20., 23., 25., 38. szám, — 1777. Fasc. 90., 151., 185., 217.

¹⁶ ZmL — Inquisitionum 1760. Fasc. 55. 19. szám, — 1777. Fasc. 90. 155. szám.

¹⁷ Keszthely város levéltára (Balatoni Múzeum 69.230. szám) 1752—54. évekig 1182/1., 2., 4., 5., 6., 10., 11., 14., 17., 21., 22., 23., 24., 26., 27., 29. — 1775—78. évig 1183/17., 27., 28., 43., 45., 72.

¹⁸ ZmL — Protocollum de anno 1786.

¹⁹ ZmL — Megyei jegyzőkönyvek 1787-től 1790. január 31-ig terjedő időkből.

²⁰ ZmL — Protocolla de annis 1790/91.

²¹ Székfü Gy. i. m. 32.

²² ZmL — Protocolla de annis 1790—91. (latin nyelvű) 222—23. oldalak 33. pont.

²³ ZmL — Acta congregationalia 1790. május 3. No 115., 118/1—4., 123. stb.

²⁴ Somssich Lázár királyi tanácsos, Zala megye második országgyűlési követe, kora ismert latin költője. Szabadkőműves, ellenzéki. Az ország-

La langue de l'administration publique à la fin du XVIIIe siècle et au commencement du XIXe dans le comitat de Zala

La crise du féodalisme s'annonçait par des symptômes vigoureux, et même en Hongrie il n'y avait d'autre solution que la transformation bourgeoise et — pour créer la condition de cette transformation — la conquête de l'indépendance du pays. A la fin du XVIIIe siècle les partisans du mouvement nobilitaire n'estimaient pas que l'indépendance dût être conquise par la lutte, ils espéraient y parvenir par des réformes économiques et politiques. Mais ils accueillirent avec sympathie l'activité visant le développement, la rénovation de la langue.

La lutte menée pour les «droits civils» de la langue hongroise connut un essor nouveau quand ce problème se transmettait sur le plan politique, à la suite du décret de Joseph II portant sur la langue administrative. Et l'usage de la langue hongroise dans l'administration arriva au centre d'intérêts lors des préparatifs de la diète de 1790-91, quand les comitats libellaient les mandats impératifs pour leurs délégués. Depuis cette date, nous pouvons suivre l'évolution de ce mouvement, à partir des recherches dans les archives, dans le comitat de Zala. C'est ce comitat qui devint initiateur à la fin du XVIIIe siècle et au début du XIXe.

Dans le comitat de Zala, la langue administrative dans la grande majorité des documents écrits était le latin avant le décret portant sur l'usage de langues, et les délégués du comitat — tout comme les délégués des autres comitats — étaient pour la langue hongroise à la diète de 1790-91.

La loi XVI de l'an 1790 apporta de la détente, mais celle-ci n'était que transitoire, puisque en répondant à l'action hostile des organes du gouvernement, les comitats organisèrent, par une vive correspondance, une contre-offensive en faveur de la langue nationale. Un des organisateurs de cette contre-offensive était le comitat de Zala. Depuis mai 1791, l'usage de la langue hongroise devint de plus en plus fréquent dans les documents, et les assemblées aussi s'occupaient de la question. Nous pouvons observer la vive lutte que le comitat mène, de concert avec les autres comitats, contre les organes de la cour impériale et royale, au sujet des notes, cahiers et mémoires rédigés en hongrois et au sujet des réponses à donner à ces transmissions. Pendant que cette lutte allait son train, à l'intérieur du comitat on bénéficia de toute occasion pour favoriser l'évolution de la langue.

Dans le comitat de Zala une des personnalités de ce mouvement était János Spissich, alispán (sous-préfet), connu partout dans le pays pour sa conviction progressiste. Lors du procès d'Ignác Martinovics, il fut inculpé, lui aussi, mais son affaire fut jugée avec indulgence. En revanche, en 1797,

après qu'il eut refusé d'appuyer la cause de l'insurrection de la noblesse, une enquête sévère fut ouverte, et après la destitution de Spissich et de ses compagnons d'armes progressistes, l'usage de la langue hongroise fut relégué au second plan, et toute pensée, toute initiative progressistes s'amurent pour quelque temps.

A part quelques sporadiques initiatives privées, la cause de la langue hongroise ne progresse plus, et nous pouvons constater le retour du latin dans l'administration de cette époque.

Dans les documents de l'assemblée de 1802 nous retrouvons de nouveau des allusions à l'usage du hongrois, mais cette fois d'autres comitats sont les initiateurs. Outre les nombreux documents en hongrois de l'administration de première instance, même à l'assemblée, réapparaissent des documents rédigés en hongrois.

Un nouveau succès est la loi IV de l'an 1805, à la suite de laquelle le comitat de Zala ordonna, au mois de juin déjà, parmi les premiers dans le pays, l'usage obligatoire de la langue hongroise. Les comitats insistaient sur l'emploi du langage administratif uni, mais cette tendance ne s'affirmait qu'à la suite d'initiatives privées. En 1806, le comitat de Zala décida d'élaborer un vocabulaire administratif et, de concert avec les autres comitats, en soumettant leurs vues les uns aux autres, en janvier 1807 l'assemblée approuva ce vocabulaire. Cette oeuvre est très importante, on en envoya les exemplaires partout dans le pays. Son effet était revigorant.

Après ce succès, il fallait beaucoup de menues activités pour que l'usage de la langue nationale, et la langue hongroise elle-même développe. Au près d'autres manifestations mineures, une belle épisode de ce mouvement est l'activité de la troupe de comédiens hongrois qui bénéficient de la protection du comitat.

Il est arrivé le moment que le hongrois devienne langue de l'État, mais cette revendication ne se réalisera pas dans l'époque examinée, mais seulement après beaucoup de luttes, à la suite de la loi II de l'an 1844.

C'est l'activité du comitat de Zala que l'étude présente, mais une partie du territoire du département actuel de Veszprém a appartenu dans cette époque administrativement au comitat de Zala. Il nous incombe encore la tâche d'éclaircir, dans tous ses détails, la lutte menée pour la langue hongroise sur le territoire entier du département de Veszprém de nos jours.

Ferenc Poór

Официальный язык в администрации комитата Зала в конце XVIII и начале XIX вв.

Во второй половине XVIII века в Венгрии все более ярко выражались симптомы упадка и кризиса феодальной системы. Как следствие этого началось усиление буржуазии, одной из предпосылок чего явилась борьба за независимость. Участники дворянского движения XVIII века эту национальную независимость мыслили достичь проведением в жизнь различных экономических и политических реформ. Одной из важных задач в борьбе за проведение реформ они видели в борьбе за введение в употребление в администрации венгерского языка. Особенно усилилась эта борьба после указа, введенного императором Иосифом II, когда вопрос о «праве венгерского языка на гражданство» перерос в политический вопрос. Вопрос об употреблении венгерского языка возник при избрании делегатов на государственное собрание 1790—91 гг. В статье, опираясь на архивные документы, мы стремимся проследить эту борьбу, инициатором которой явился комитат Зала. До выхода в свет постановления об употреблении языка официальным языком делопроизводства в комитате был в основном латинский. Делегаты на государственное собрание 1790—91 гг. от комитата Зала наряду с представителями остальных комитатов выступили за употребление венгерского языка.

Закон № 16 1790 года до некоторой степени успокоил общественность, но это было только временным явлением, так как правительственные органы императора ополчились против венгерского языка, что вызвало широкую кампанию за родной язык. Одним из инициаторов этой кампании был комитат Зала. Начиная с мая 1791 года все более широкое распространение получает письменный венгерский язык, и государственное собрание все чаще начинает обсуждать этот вопрос. В статье очень внимательно прослеживается ход этой борьбы, которая велась в комитате с представителями двора. На протяжении всего того времени, пока шла борьба, в комитате использовали каждую малейшую возможность, которая могла помочь в распространении венгерского языка. Одним из главных руководителей этого движения был вице-ишпан Янош Шпишшич, известный по всей стране своими прогрессивными взглядами. Во время процесса над Игнацем Мартиновичем он тоже попал под следствие, но решение по его делу было довольно мягким. В 1797 же году, в результате отказа поддержать дворянское восстание, направленное против Франции,

императорским двором были предприняты более жесткие меры, и все прогрессивные устремления были на некоторое время подавлены.

В это время наблюдается возвращение к употреблению в администрации латинского языка, венгерский язык встречается только в исключительно редких случаях.

В материалах государственного собрания 1802 года опять возникает вопрос об употреблении венгерского языка, но на этот раз инициатором выступают другие комитаты. В низовой администрации начинает широко применяться венгерский язык, но уже встречаются документы, написанные на венгерском языке, и в материалах государственного собрания.

В результате этого вновь оживившего стремления к употреблению в администрации венгерского языка явился закон № 4 1805 года, который первым в стране с июня месяца 1805 года ввел в качестве официального языка в комитате Зала венгерский. Комитаты торопили введение единого официального языка, что могло быть осуществлено лишь только благодаря начинаниям снизу. В комитате Зала в 1806 году было принято решение о составлении служебного словаря, и после обмена мнениями с другими комитатами в январе 1807 года государственное собрание одобрило и утвердило это начинание. Это было очень трудной и ответственной задачей, словарь разослали по всем комитатам, влияние его было огромным.

После такого решительного поворота потребовалось очень много кропотливого труда, систематической работы, чтобы поднять и развить венгерскую письменность, венгерский язык. Одним из эпизодов этой работы является поддержка комитатом деятельности венгерской театральной труппы.

Назрела необходимость провозглашения венгерского языка государственным языком. Это случилось уже намного позднее, когда после долгой и упорной борьбы в 1844 году был принят закон № 2. Но это уже выходит за рамки периода, рассматриваемого в данной статье.

Статья трактует деятельность комитата Зала, но в то время значительная часть нынешнего комитата Веспрем административно входила в комитат Зала, поэтому вполне понятно, что мы в своих исследованиях об истории развития венгерского языка, борьбы за его распространение так подробно занялись именно комитатом Зала.

Ференц Поор

A keszthelyi gyógyszerészeti története 1867-ig

Zala megye gyógyszerészeti múltjának kutatásakor jelentős, még eddig fel nem dolgozott adatot találtam Keszthely első gyógyszerésztárával kapcsolatban. Az összegyűjtött adatok alapján felvázolhatjuk a keszthelyi gyógyszerészeti történetét, melynek kapcsán a magyar gyógyszerészet múltjának helyes megismeréséhez számos értékes adalékot kaphatunk.

Zala megyében a gyógyszerészet a XVIII. század első felében jelent meg. Az első gyógyszerésztárat Nagykanizsán a ferences rendi barátok állították fel az 1710-es években, a második gyógyszerészeti tárat, mint ahogy erről később részletesen szó lesz, az 1750-es években, a keszthelyi ferencesek és Keszthely földesurának, a Festetics családnak a kezdeményezésére jött létre.¹ A gyógyszerészet kialakulásának ez a nagymérvű elmaradása Zala megye sajátos helyzetéből adódik.

Azokban a megyékben, ahol szabad királyi városok voltak, a XVI. századig mindenütt megjelentek a gyógyszerésztárok: Buda 1303, Pozsony 1310, Sopron 1543 stb. Ebben feltétlenül összefüggést kell látnunk a településfejlődés és egészségügyi ellátás megjelenése között, amely további kutatás és értékelés tárgya lehet csak. Zala megye területén nem volt szabad királyi város, az egész megye főúri, egyházi birtokokkal átszelt területén, legfeljebb mezővárosi rangra emelkedő települések voltak. A törökidőszak és a Rákóczi-felkelés után a mezővárosok közül Zalaegerszeg, Nagykanizsa, Csáktornya, Sümeg és Keszthely voltak a legjelentősebbek, nem véletlen tehát, hogy a gyógyszerészet a megyében is ezekben a városokban indult fejlődésnek a XVIII. század folyamán (1. kép).

A KESZTHELYI GYÓGYSZERTÁR ALAPÍTÁSA

A rendelkezésre álló adatokból a gyógyszerészeti tárt alapítási évét megállapítani nem lehet, ugyanis hiteles adatot erre vonatkozóan egy forrás sem ad. Az alábbi feltételezések lehetségesek:

1. Legkorábban teszi a gyógyszerészeti tárt alapítását, a XX. században a gyógyszerészeti tárt reál-jogát öröklő család tagjának nyilatkozata, mely szerint a gyógyszerészeti tárt még a Festetics családot megelőző keszthelyi földesúr, a gelsei Pethő család alapította volna.² Tekintve, hogy az idézett munka semmilyen hiteles történeti adatra nem hivatkozik és ilyet azóta sem sikerült találni, ezt csak túlzott feltételezésnek vehetjük.

2. A második feltevés szerint a gyógyszerészeti tárt Festetics Kristóf alapította. Erre már levéltári utalás is van 1780-ból. A keszthelyi ferencesek gvardiánja, egy gyógyszerészeti tárt-vizsgálat alkalmával talált hiányosságokra válaszolva, jelentésében a következőket írja: „...Az emlékezésre méltó nagyságos Festetics Kristóf úr által alapított keszthelyi gyógyszerészeti tárt...”³ Ennek az állításnak látszólag ellentmond,

3. P. Takács I. által említett adat, amely szerint a keszthelyi ferences rendházban már 1748-ban működött gyógyszerészeti tárt, melyet később a Festetics uraság kérésére a tartományfőnök engedelmével az uradalom, így a város lakói részére is működtettek.⁴ Festetics Kristófnak ezt a lépését érthette félre Szabó D., aki így ír: „A lakosság hasznához számította (ti. Festetics K.) a betegek gondozását is. E célból 1754-ben 200 Ft-ot adott a keszthelyi franciskánus barátoknak, hogy gyógyszerészeti tárt állítsanak fel”.⁵

Sági K., Keszthely történetének nagy ismerője, arra következtet, hogy a gyógyszerészeti tárt a Festeticsek tulajdona volt, de a ferencesek kezelésében állt.⁶

A rendelkezésre álló adatok alapján megnyugtató módon csak azt jelenthetjük ki, hogy a gyógyszerészeti tárt a ferencesek gyógyszerészeti tártja volt, melyet a Festeticsek szükség esetén adományokkal támogattak. A főúri család és az uradalom alkalmazottai számára a gyógyszerészeti tárt hitelt adta a gyógyszereket, amelyek receptjeit időnként összegyűjtve az uradalomhoz kiegyenlítésre benyújtották. Erről számos recept tanúskodik a Festetics-levéltárban.⁷

A FERENCES RENDI GYÓGYSZERTÁR

A gyógyszerészeti tárt a rendház egyik helyiségében helyezték el. Egyes szerzők arra következtetnek, hogy az „épület nyugati homlokzatán befalazott ajtó és négy vasablak talán az egykori patika helyét jelöli meg”.⁸ (2. kép 1.) Ezt a következtetést alátámasztja az a tény, hogy a múltban a gyógyszerészeti tárt ajtaját, ablakait gyakran védték vasajtóval, -ablakkal, mint ahogy erre Zala megyében másutt is van adatunk.⁹

A ferencesek gondoskodtak a gyógyszerészeti tárt szakszerű kezeléséről. Bár gyógyszerészt nem alkalmaztak, a gyógyszerészeti tárt a mindenkori kirurgus — patikus testvérek kezelték. Így 1751. augusztus 21-én P. Knapp Vitus gvardián Donner János 24 éves tiroli kirurgust öltöztette be. Ez évben élt még a rendházban F. Gietz (Göcz)